

HALMOK

CS. SIMON ISTVÁN

Észak-Bánátban sok halom látható. Többségük egyedül áll az utak mentén vagy a hajlatok fölött, de vannak kettős és hármas halmok is, meg vonulatba rendeződött, úgynevezett dombsorok is láthatók. A halmok, dombok többsége névtelen, de jó néhánynak neve is van, például Aranyhegy, Ankahalom, Nagyhalom, Kardosdomb, Kéthalom, Sárgahalom, Feketehalom, Vujana stb.

Nagyságukra nézve is különböznek egymástól. Vannak háromtól tíz méter magasságú és negyven, hetven, sőt még ennél is nagyobb átmérőjű halmok. Az alföldi halmok, kunhalmok eredetével kapcsolatban nem alakult ki egységes állásfoglalás a tudósok körében. Gunda Béla közlése szerint „ma már valószínűnek látszik, hogy a halmok legnagyobb részének kora a neolitikumig nyúlik vissza, s a későbbiekkel együtt – a régészek megállapítása szerint – vannak közöttük őstelepek, lakó- és temetkezőhelyek, határjelek, áldozó- és őrhelyek stb.” Ugyanaz a halom különböző kor emberének volt lakó-, illetve temetkezőhelye. Egyes halmokat fokozatosan hordtak össze és időszakonként tanyáztak rajtuk az emberek. Többféle rendeltetésük volt, vesztőhelyül is szolgálhatott a halom. A hagyomány szerint a Kikinda délnyugati részén emelkedő homokdombon végezték ki az elítélteket a régi időkben. A Monostortól délkeletre, az Aranka partján fekvő s felerésztt fölszántott halomról, amely tele van szórva szalagdísztésű és egyéb cserépdarabokkal, az öregek azt mesélik, hogy a törököknek kikötőjük volt. Egy másik halomról pedig azt tartják Törökkanizsán, hogy azt a török fővezér hordatta össze, hogy magaslaton álljon a sátra. Délebbre Surján mellett, a Temes partján levő s a kubikosok által a harmincas években megbolygatott gazdag leletanyagú halomról is hasonlót hallottam – ékszerek, fegyverek stb. kerültek elő. (Olyan halom is van e vidéken, ahol a hagyomány szerint hétvéenként az arany tisztulni, lángolni szokott (pl. Padénál a barnaháti). A szanád–feketetői nagyút mellett levő kéthalomról (Kettős Halomról) azt hallottam az ottani tanyavilágban, hogy annak a tetejéről tűzjeleket adtak le a törökök. Ugyancsak a török időkhöz kapcsolódik a Csóka és Szanád

közti (az egykori Varsány halászfalu térségében levő) halomnak, a Vujanának az eredetmondája. Eszerint ott nyugszik Vujana, a zentai csatában részt vett török fővezér neje. A szultán elrendelte katonáinak, hogy a halott Vujanára mindenki egy marék földet hintsen . . . És hát sok katonája volt a szultánnak, dombnyi lett a sírhely. Mások viszont úgy tudják, hogy a szultán lányát temették el ott, drága holmijaival, kincseivel együtt. A harmadik változat szerint a török fővezér neje erről a halomról nézte a csatát, és így róla nevezték el Vujanának. A név máig fennmaradt, ám a domb megfogyatkozott, jócskán elhordtak belőle.

Az említett halmokkal kapcsolatos szájhagyomány leginkább a török időkig nyúlik vissza. De a vízmosás, földhordás, rókakiásás, lőtérlelésítés, útéptés, próbaásatás, régészeti feltárás és egyéb alkalmakkor megbolygatott halmokból előkerülő nagy mennyiségű csont és különböző agyag, kő, réz, vas, arany stb. tárgyak (amelyeknek csak egy bizonyos része található meg a múzeumokban), távolabbi korokról tanúskodnak. A kőkort jellemző zsurgított temetkezést több helyen, pl. Csókán, Kumádon és másutt is észlelték. A bukovai nagyhalomból előkerült csontváz például festve volt, mint a dél-oroszországi neolitikus kurgánok meg a trákiai halmok csontvázai . . . De mivel túlságosan is hosszúra nyúlna az észak-bánáti leletek ismertetése, ezért szorítkozunk csak a csókai ásatásokra, ott is főleg a Kremenyákra, amelyet nagy kopasz halomnak nevezett Móra, aki 1907 őszétől az első világháború kitöréséig több alkalommal és igen eredményes ásatást végzett az említett helyen. De előtte is végeztek ásatásokat, ezekkel kapcsolatban a következőket közli Torontál vármegye monográfiája.

„Csóka. A leletek bizonyítják, hogy már az őskorban emberek tanyája volt az itteni síkságon látható halmok és az úgynevezett Kremenyák földhát. A helység keleti szélén egy bronzkori sír, amelynek bronz mellékletei lehetnek: hat korong alakú lap, ruhadísz vagy mellvéd, a négy nagyobb példány körídomú díszítéssel és a belső lapon apró fülekkel: töredékes kardmarkolat és penge, amely kétélű, rajta tűz okozta olvadás; egy hengeres háromtagú tárgy, melyen a középső ág törést mutat, rendeltetése ismeretlen. Dudás Gyula több neolitikus tárgyat talált a Kremenyákban u. m. rosszul égetett korongozatlan vastag cserepeket; egy kétélű, csiszolt átfúrt, serpentin-baltatöredéket, egy ék alakú serpentin-kövésőt, egy szarvasagancsot és egy hosszú csonttűt. 1905-ben a Kremenyák őstelepről ötven db ajándék régiség került a budapesti Nemzeti Múzeumba, többnyire agyagkészítmények. A cserepeket többször szalagos minták ékítik. A Kremenyákat Branovácsky Tódor (Todor Branovački) nyugalmazott görögkeleti tanító fedezte fel. Vizsgálat alá először Szentkláray Jenő dr. vette és vezette be az irodalomba. Gubitza Kálmán 1904-ben ásott itt és putrilakás maradványaira bukkant sok cseréppel.” A díszítések, motívumok között gyakran a párhuzamosok közé osztott és szaggatott pontdísz, futó kutya dísz, zezguzos vonalpárhuzamosok közé osztott és szaggatott vonaldísz stb. A putrilakással összefüggésben feküdt egy emberi csontváz, kétrét görnyedve. Mellette egy tört szárú, kétszakállú 5,3 cm hosszú csontszigony volt. A zentai múzeum a Kre-

menyákról vagy harminc darab kőkést és szilánkot szerzett, továbbá számos csiszolt kővést, mély lyukas baltatöredéket, orsógombot, díszes edénycserepet és tapaszrögöt. Már előzőleg Orosz Endre is gyűjtött az őstelepen több neolitikus tárgyat, s a ritkábban előfordulni szokott *Bison priscus*, a magyarországi ősbölgény egy zápfogát is megtalálta. 1904-ben Birovsky Mihály Csóka határából való 10,5 cm magas mozsár alakú fületlen bögrét ajándékozott a Nemzeti Múzeumnak. 1905-ben a Nemzeti Múzeum a Kremenyákból 42 db cserepet vásárolt, ezek a butmiri telep keramikájára emlékeztetnek.

Az említett feltárásokat a Móra által végzett ásatások követték. Ezek során előkerült ezer kőeszköz, 1200 csontszerszám, 2000 cserepdarab, 50 ép edény, melyek között óriási lapos tálak is vannak. Továbbá négyezernél is több gyöngyszem meg rengeteg csontváz. A kőemberek „házából” tizenhétnek a sírja is előkerült. Az egyik rögdarabon egy tenyérnek a helye látszott: a tapaszto ősember tenyere. Abból a korból talán az egyetlen daktiloszkopikus emlék az egész világon . . . De népvándorlás kori sírokat, aranyboglárokat, aranytalizmant, orsókarikat stb. is feltártak az ásatások során. Móra után is kutatták még a Kremenyákat (pl. Krsopogačin Vlado, Móra egyik itteni segítőtársa is, de halála után az általa gyűjtött régiségeket behányták abba a gödörbe, ahonnan a szomszéd Keszégék házáat fölverték, és az öreg hozzátartozói Mórának a Vlado bácsihoz írt leveleit is betűzelték. A Kremenyák közelében, a téglagyárnál, amíg (a hetvenes évek végéig) hagyományos módon folyt a föld kitermelése, számos őskori lelet s több putrilakás (huszonöt veremlakásból álló sort is láttam ott) került napvilágra. A leletek egy része a kikindai múzeumban van. Újabban a korszerű munkagépek összezúzzák, megörlik a régi korokról tanúsító leleteket.

Igaza volt Mórának, amikor azt mondta, hogy Csóka évezredek temetőjén nyugszik . . . Az ásatásokról írt tudományos munkák folytán Csóka bekerült a világ régészeti szakirodalmába . . .

Podlokány közelében egy nagy földháton, amelyet Kerekmonostornak neveznek, tele van szórva a föld régi cserepekkel, építőanyag-maradvánnyal. A határrész nevének, a tárgyaknak, a régi térképeknek és a monográfiáknak a tanúsága szerint a középkorban ott valahol állhatott Kanizsamonostor . . . A majdáni régi temetőnél levő halmokon is sok a csont és épületanyag-maradvány. A monda, a hagyomány szerint ott állt a hajdani Oroszlánmonostor, amelyet állítólag az Ajtonyt legyőző Csanád építtetett, fogadalmát betartva győzelme jeléül. A csatát megelőző éjszaka ott, azon a halmon álmában egy oroszlán azt sugallta neki, hogy az éj leple alatt támadjon, győzni fog. A vezér álma beteljesült. Győzelme után Csanád fölépítette a kolostort, amelyet az oroszlános álomról Oroszlánmonostorának neveztek el. De nézzük az előzményeket, szóljunk néhány szót a vidék egykori teljhatalmú uráról, Ajtonyról is.

A történelemből tudjuk, hogy nem mindenki értett egyet Szent István hittérítő és országalapító politikájával. Az első ellene lázadó nagyr Gyuula vezér volt (akinek valószínű, hogy Erdélyben voltak a törzsbirtokai). Gyula cselekedetétől Ajtony is vérszemet kapott, aki Marosvárában székelt, s mind nagyobb

hatalomra tett szert. Gyula vezér leverése után a királynak tehát Ajtonnyal kellett leszámolnia. Íme mit mondanak erről az írásos dokumentumok. Ajtony emléke úgy maradt fenn, mint aki Viddinben a görögök szertartása szerint felvette a keresztséget, mindamellet a keresztény hitben nem volt tökéletes, mert hét feleséget tartott, de azért Maros várában Keresztelő Szent János tiszteletére monostort épített, „apátokat helyezvén bele görög barátokkal, az ő törvényük és szertartásuk szerint”.

Az Ajtonnyal való leszámolás azonban azért is sürgős volt a királynak, mert az említett nagyúr, „a Maros révein, egészen a Tiszáig, vámszedőket és öröket állított fel, s a birtokain keresztül vitt só után vámot szedetett”.

Az Ajtony elleni harc vezére, amint már említettük is, Csanád volt, aki Gyula leverése után Ajtonyhoz menekült, de ott nem volt maradása, mert Anonymus szerint István király rokona volt, és a pogány vezér udvarában sokan áskálódtak ellene. Ezért átpártolt a királyhoz, és Esztergomban felvette a keresztséget. A király, hogy megtért rokona hűségét kipróbálja, őt tette meg az Ajtony elleni hadjárat vezérének.

A királyi sereg Rév-Kanizsánál kelt át a Tiszán, s Marosvára felé tartott, de Ajtony készenlétben várta és megtámadta Csanádékat, akik nem bírtak a túlerővel, és visszavonultak a kökényéri bokrokig, Szőregig és a Tiszáig. Csanád egy halomnál állapodott meg, melyet később Oroszlámosnak neveztek. Ajtony a seregét a nagyószai síkon vonta össze. A döntő ütközetre nem kellett sokáig várni. A már említett oroszlános álom után Csanád összehívta a kapitányait, s meg sem várta a reggelt, támadást vezényelt, katonái szinte észrevétlenül közrefogták Ajtony hadát, s véres tusa kezdődött, a nagy mérszárlásban Ajtony is elesett, seregének maradéka pedig behódolt Csanád előtt.

A győzelem után Csanád vezér Marosvárába vonult, Ajtony levágott fejét pedig István királyhoz küldte. Ezek után – Az Árpád-kori legendák és intelmek című gyűjtemény szerint – Csanád maga mellé vette az említett monostor apátját és néhány testvérét, és arra a helyre ment velük, ahol neki az oroszlán megjelent; a helyet megjelölte, hogy fogadalmát, amelyet Szent Györgynek tett, teljesítse. Még ugyanaznap társainak nagy lakomát rendezett. Azután átkelt a Tiszán, és a királyhoz ment. Már ekkor Ajtony feje a városkapu tornya fölött függött. A király pedig Csanád láttára megörült, de társát, Gyulát, mindenkinél jobban kitüntette. Ezt hallva Csanád mosolyogva így szólt: „Ha a fejet elhozta a királynak ide, miért nem hozta el a nyelvét is vele, aki a király ellenségét megölte?” Gyula hazudott, mikor a fejet bemutatta, azt állította ugyanis, hogy ő ölte meg a király ellenségét. S mikor a fejet, hogy a király megnézzé levették, és száját felnyitva a nyelvét nem találták, Gyulát hazugságért a király udvarából kidobták. Csanádot pedig, aki a nyelvet tarsolyából előmutatta, a király felmagszaltta. Megtette a királyi ház és Ajtony házának intézőjévé. Ezt mondta a király: „Ezt a várost a mai naptól ne nevezzék már a Marostól, hanem legyen neve Csanádtól. Azért, mert kipusztítottad belőle ellenséget, te légy ennek a tartománynak az ispánja, és a magad nevérol kereszteld el: nevezzék minden nemzedékig Csanád tartományának.”

Így valahogy történt ez nem sokkal az ezredforduló után, és most csaknem egy évezred múltán itt állok az oroszlános halmoknál, több is van itt az említett temetőnél belőlük. Nézzünk hát szét rajtuk. Kántor József kertjében is van egy jókora domb (meg előtte és mögötte is), távoli korok embereinek épületanyagát, tárgyi hagyatékát és földi maradványait ontják ezek a halmok. Szántás után valóságos csontmezővé válik a Kántorék tulajdonában levő halom. Olyankor négy-öt nagy kosár csontot is összeszedett emberünk, hogy könnyebben megkapálhassák a veteményt. Nagy, lapos téglák, Y-jelzésű épületkő és régi fémpezsek (arany is) előkerültek már a fogyatkozó halomból, mert emberünk az udvarát növelve jókora darabot leszakított a dombból, és amint mondta, két méter mélyen is talált tárgyakat, csontokat. Szerinte alagút is van a halmok között. – Amikor a vizet vezettük be, ráakadtam, azt hiszem az alagút egy része volt, csakánnyal kellett átvágnom magam rajta. . . Az öregek sokat meséltek erről az alagútról, amely fölött nyáridőben gyorsan elenyész a növényzet, és hordáskor üres hordóként kongott a szekerek alatt. A két háború között az egyik tanító föl akarta tární, de a hatóság lefogta és bekaszlizta, azzal közölték, hogy át akart szökni Magyarországra (a föld alatt). Azt is mondták az öregek, hogy kolostor is volt itt nagyon régen. Szerintem a másik halmon, a szomszéd ház mögöttin, lehetett a fő épület, mert ott több az épületanyag, a kő, a habarcs és a téglá. Olyan nagy kövek is vannak ott, hogy egy ember föl se bírja emelni őket. . . És valóban, sok mindent föl kellene a régészeknek emelniük. (A följegyzések szerint a lázadó kunok 1280-ban égették föl Oroszlánmonostorát.)

Töprengve bolyongok a Kiliszának nevezett majdáni alvégen, majd ismert régészünkhöz, Szekeres Lászlóhoz fordulok. Kilisza, azaz Klisza. . . „Ott téglá és habarcs-törmelékkel keverve embercsontokat lehet találni, és ahol ilyeneknek, ott biztosan lehet számítani egy középkori templomra, amely körül temető vagy temető maradványai vannak. Az említettek mellett a kőkecskéről szóló történet is erre utal, amiről az időközben megboldogult Kántor a következőket mondta el. – Sokáig itt hanyódott a határban, az út mellett a kőkecske. Lehetett vagy százhusz kilós. Nehezeknek használták a szántóvetők talajsimításkor. Van annak már egypár száz éve, hogy egyszer hintóval megérkezett két vagy három úr, a kőkecskét keresték. A mit sem sejtő parasztok megmutatták nekik, azok pedig fölnyitották; kincs volt benne, elvitték. . . tudatlan volt a nép. Sokáig itt hanyódott a határban.”